

Waarom kunstzinnige vorming?

Het woord kunstzinnige vorming wordt in zoveel betekenissen gebruikt en zoveel activiteiten worden aangeprezen als een onderdeel van de kunstzinnige vorming, dat het alleszins de moeite waard is dit begrip duidelijk af te bakenen. Het woord wordt bijvoorbeeld ten onrechte gebruikt voor programma's of lessen waarin men uitsluitend aandacht besteedt aan technische of historische aspecten van de kunst. Stijlkenmerken, werkmethoden, geschiedkundige ontwikkelingen zijn zo de gebruikelijke ingrediënten waarmee deze kunstprogramma's worden samengesteld. Zo hoopt men door deze kennisoverdracht een behoefte aan kunst te stimuleren.

De term kunstzinnige vorming wordt ook ten onrechte gebruikt voor de publiekswervende activiteiten die veel kunstinstellingen ontplooiën. Het belangrijkste doel is hierbij de groep afnemers van kunstproducten te vergroten, want de belangstelling hiervoor is over de gehele linie nog steeds dalende.

Bij al deze activiteiten staat de kunst of het kunstprodukt centraal.

De kunstzinnige vorming heeft echter een wezenlijk ander uitgangspunt, namelijk: vorming van de mens.

Niet de kunst maar de persoon staat centraal. De vorming is het doel, de kunst slechts een van de vele middelen die men kan gebruiken om dit te realiseren.

Zo eenvoudig mogelijk gezien is de taak van alle vorming en opvoeding de jonge mens zo te begeleiden dat hij een persoonlijke plaats kan innemen in de wereld van morgen.

Dit vraagt een inzicht in de toekomstige maatschappijstructuren.

Om niet in onwaarschijnlijke prognoses te vervallen baseren wij ons hierbij op die maatschappijkenmerken die reeds aanwezig zijn in onze huidige tijd en waarvan het vrijwel zeker is dat deze in de toekomst nog sterker het maatschappijbeeld zullen bepalen. Enkele van deze maatschappijkenmerken zijn:

- toenemende rationalisatie. Omwille van de welvaart ontstaan steeds grotere maatschappijstructuren, goederen- en dienstenmechanismen. Deze worden zo ingewikkeld van structuur en zijn zo machtig dat de enkeling hierop geen enkele invloed meer kan uitoefenen. Binnen dit geheel degradeert het individu tot "een geval". Hij wordt overheerst en gedirigeerd.
- toenemende bureaucratie. Omwille van de productie van goederen en diensten worden wetten en regels opgesteld die vaak nodig zijn voor een efficiënte gang van zaken, maar tevens dwingen tot uniforme gedragspatronen. Het individu wordt geacht zich aan te passen aan het systeem.
- een toenemend aantal keuzemogelijkheden. De tijd van schaarste is voorbij. Wij kunnen kiezen uit een stroom van goederen en diensten, uit tal van beroepen en vrijetijdsbestedingen. Onze leefwereld is groter geworden. Wij ontmoeten talloze mogelijke levenspartners en kunnen kiezen uit tientallen politieke systemen en levensbeschouwingen. Door deze

veelheid wordt de keuze steeds moeilijker. Voor velen zelfs te moeilijk: er wordt geen keus gedaan, geen stelling genomen, kortom het onpersoonlijke, het algemeen gangbare wordt kenmerkend voor het levenspatroon.

- toenemende automatische communicatie. De communicatie tussen mensen verloopt steeds meer via technische middelen, via codes en formules. De persoonlijke communicatie is steeds minder noodzakelijk. Het is niet denkbeeldig dat wij hierdoor steeds minder in staat zijn ons zelf te uiten en de informatie die ons door anderen wordt meegedeeld te verwerken.

Dit heeft vervlakking van onze persoonlijkheid ten gevolge.

- toenemende behoefte aan toekomstplanning. Deze is noodzakelijk om de welvaart ook voor de toekomst te behouden. Maar uit deze noodzaak ontstaat het gevaar dat wij ook in ons persoonlijke leven alleen maar aan morgen denken, ons leven steeds uitstellen naar de toekomst. Er ontstaat een type mens dat de "viering" van zijn bestaan niet kent: nooit toekomt aan het beleven van zichzelf en het kritisch toetsen van zijn eigen mogelijkheden en vooral het plezier in het bestaan mist. Kortom er ontstaat een menselijke machine.

Als wij al deze verschijnselen samenvatten dan zien wij het gevaar voor een toenemende massafikatie: de mens die van zichzelf vervreemdt, zijn eigen identiteit verliest en willoos de vorm aanneemt die hem door zijn omgeving wordt opgedrongen.

Toch kan deze bedreiging van ons mens-zijn ook een uitdaging betekenen om een grotere menselijkheid in onze gemeenschap te realiseren. Het toenemende gevaar voor vervreemding en massafikatie dwingen namelijk tot tegenmaatregelen die alleen gevonden kunnen worden in de vorming van de mens tot een grotere eigen identiteit: hij zal meer bewust moeten worden van zijn eigen mogelijkheden en beperkingen, van zijn eigen verlangens en behoeften. Vanuit dit bewustzijn zal hij in staat moeten zijn de steeds veranderende wereld te (door)zien en er antwoord op te geven. Hij moet zich dan kunnen afvragen: wat heeft waarde en betekenis voor mij en wat betekent een nodeloze aantasting van mens-zijn.

Dit eigen mens-zijn zal hij onder meer tot uitdrukking moeten brengen in een persoonlijke communicatie, in een authentieke keuze uit de veelheid van aangeboden systemen, goederen en diensten en in de "viering" van zijn bestaan.

Bij de vorming van de mens tot een eigen identiteit moeten we wel beseffen dat wij in het recente verleden slechts een deel van ons menselijk zijn hebben kunnen ontwikkelen.

Door de noodzaak van arbeid en produktiviteit hebben wij ons in ons mens-zijn steeds laten leiden door dat gedeelte van onze psychische energie dat onderworpen is aan de rede.

Er valt nu echter onmiskenbaar een kentering te constateren.

Wetenschap en techniek hebben ons in snel tempo middelen verschaft waardoor nu een leven mogelijk is zonder de noodzaak van langdurige arbeid en grote materiële zorg. Hierdoor zouden wij in staat kunnen zijn

tot een meer volledig mens zijn. Maar onze persoonlijkheid is zo gekonditioneerd door de (nog steeds) op arbeid en nuttigheid afgestemde samenleving, dat wij ons van een deel van onze menselijke mogelijkheden, van vrijheid, van het vermogen tot spel en fantasie, nauwelijks meer bewust zijn of althans het niet meer kunnen realiseren. Ook dit deel van ons menselijk zijn zal dus in de vorming betrokken moeten worden.

Als een korte samenvatting van het voorgaande willen we nu de omschrijving van het begrip vorming, zoals wij deze in het begin van dit hoofdstuk hebben gegeven, in meer uitgebreide vorm, nog een keer herhalen. Vorming is het aanreiken van mogelijkheden waardoor de jonge mens zich kan ontwikkelen tot een individu dat streeft naar een zo groot mogelijke bewustwording van zichzelf en zijn omgeving, en in staat is op basis van de zich zo ontwikkelende eigen identiteit creatief d.w.z. schepend te denken en te handelen.

En met de laatste toevoeging hebben wij het zoveelste beladen woord geïntroduceerd, maar hopelijk ook tegelijkertijd ontheiligd. Creativiteit wordt nog steeds gezien als iets waarmee alleen kunstenaars behept zijn. Uit de omschrijving van het begrip vorming zal echter zijn gebleken dat deze beperkte opvatting moet worden herzien. Creatief zijn betekent in eerste instantie een bepaalde levenshouding: het strekt zich uit over al het menselijk ervaren, over het denken, voelen, handelen, beleven etc. Creatief zijn verwijst naar een fundamentele houding. De Duits-Amerikaanse sociaal-psycholoog Erich Fromm noemt in dit verband enkele voor een creatieve houding vereiste voorwaarden, namelijk:

- zelfbepaling. Het vermogen zichzelf te beleven en te aanvaarden als een persoon met eigen identiteit. Het belang hiervan hebben wij in het voorgaande reeds benadrukt.
- verwondering. Het vermogen steeds weer open te staan voor nieuwe gezichtspunten en nieuwe dingen, maar ook het steeds weer verwonderd raken door het bestaande. Vanuit de verwondering ontstaat het verlangen naar kennis, waarmee elke evolutie begint. In de verwondering verliezen de dingen hun vanzelfsprekendheid en worden ze tot vraag.
- koncentratie. Het vermogen zich te dwingen tot een intense okkupatie met vraagstellingen en taken; het zich doelbewust beperken: niet door de chaos overstelpt te worden.
- polariteitsbesef. Het vermogen konflikt en spanning te aanvaarden als inherent aan het menselijk bestaan.
- tolerantie. Het kunnen aanvaarden van de meervormigheid en het vermogen een positieve houding aan te nemen tegenover het onbekende en het andere.

Als wij dus stellen dat alle opvoedkundige milieu's met het oog op de vorming van een eigen identiteit gericht moeten werken aan de ontwikkeling van de creatieve vermogens, dan bedoelen we niet dat iedereen moet leren toneelspelen, schilderen of musiceren.

Wij bedoelen daarmee de ontwikkeling van een bepaalde levenshouding. Het is de taak van de opvoedende instanties hiertoe mogelijkheden aan te reiken. Deze mogelijkheden kunnen gevonden worden in de kunst, maar ook in bijvoorbeeld rekenen, taal, aardrijkskunde en geschiedenis, mits deze vakken zo onderwezen worden dat men hierdoor de wereld en zijn eigen mogelijkheden beter leert zien en hanteren. Het inprenten van feitenkennis zoals onze oude onderwijssystemen dit deden is dan beslist onvoldoende.

Aan het slot van dit hoofdstuk willen wij een uitspraak citeren van de beeldende "kunstenaar" Nol Gregoor, waarmee we het roerend eens zijn: "Het gaat in deze fase van de samenleving niet om de kunst, kunstbevordering, kunstgenieten, kunstvisitekaartjes. Het gaat, en meer dan ooit, geheel en uitsluitend om de mens en om de nieuwe levensstijl, waarvoor het opgeleid worden tot een "nuttig mens in de maatschappij" ontoereikend geworden is."

Albert van der Baan.

* Dit hoofdstuk is o. a. gebaseerd op de volgende literatuur:

Anderson. H.	Creativity and its cultivation
ten Cate e.a. Laurens	De meeste mensen willen meer
Fromm. Erich	De zelfstandige mens
Marcuse. Herbert	Eros en cultuur
Stalpers. Prof. H.	Maatschappij en kunstbeleid (lezing)
Verhoeven. Dr. C.	Inleiding tot de verwondering

Vooraf van de lezing van Prof. Stalpers werd dankbaar gebruik gemaakt. Omwille van de leesbaarheid is niet steeds vermeld waar zijn denkbeelden of uitspraken zijn verwerkt.